Բանբեր Երևանի համալսարանի. Փիլիսոփայություն, Հոգեբանություն
2026, Vol. 17, No. 2(50), հունիս, 120-135
https://doi.org/10.46991/BYSU.E/2026.17.2.120

ԻՆՉՈ՞Ի (Չ)ՆԵՐԳՐԱՎՎԵԼ. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԸՆԿԱԼՎՈՂ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ ԵՎ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼԱԿՆԵՐԸ

ՍՈՆԱ ՄԱՆՈՒՍՅԱՆ*, ԱՆԻ ՊՈՂՈՍՅԱՆ**, ԱՆԻ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ***, ՆԱՐԻՆԵ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ****

Երևանի պետական համալսարան

Հոդվածի նպատակն է սոցիալ-հոգեբանական տեսանկյունից քննարկել հետհեղափոխական և հետպատերազմական Հայաստանում երկրում ընթացող իրադարձությունների վրա ազդելու սահմանները և քաղաքացիական մասնակցության

* **Սոնա Մանուսյան** – հոգեբանական գիտությունների թեկնածու, Հանրային գործընթացների հոգեբանական ուսումնասիրություններ գիտական խմբի ղեկավար, ԵՊՀ
Сона Манусян – кандидат психологических наук, руководитель научной группы Психологические исследования общественных процессов, ЕГУ
Sona Manusyan – Candidate of Psychological Sciences, Head of the YSU Psychological Studies of Societal Processes Research Group
Էլ.փոստ՝ s_manusyan@ysu.am ORCID ID:https://orcid.org/0000-0001-8014-9443
** **Անի Պողոսյան** – ԵՊՀ անձի հոգեբանության ամբիոնի դասախոս, Անձ և սոցիալական միջավայր գիտահետազոտական լաբորատորիայի կրտսեր գիտաշխատող
Ани Погосян – преподаватель кафедры психологии личности, младший научный сотрудник научно-исследовательской лаборатории Личность и социальная среда, ЕГУ
Ani Poghosyan – Lecturer at the YSU Chair of Personality Psychology, Junior Researcher at the Personality and Social Context Research Laboratory
Էլ.փոստ՝ anipoghosyan@ysu.am ORCID ID:https://orcid.org/0009-0000-3993-0828
*** **Անի Գասպարյան** – ԵՊՀ Անձ և սոցիալական միջավայր գիտահետազոտական լաբորատորիայի կրտսեր գիտաշխատող
Ани Гаспарян – младший научный сотрудник научно-исследовательской лаборатории Личность и социальная среда, ЕГУ
Ani Gasparyan – Junior Researcher at the YSU Personality and Social Context Research Laboratory
Էլ.փոստ՝ anigasparyan@ysu.am ORCID ID:https://orcid.org/0009-0004-6714-7215
**** **Նարինե Խաչատրյան** – հոգեբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ԵՊՀ անձի հոգեբանության ամբիոնի վարիչ, Անձ և սոցիալական միջավայր գիտահետազոտական լաբորատորիայի վարիչ
Нарине Хачатрян – кандидат психологических наук, доцент, заведующая кафедрой психологии личности, руководитель научно-исследовательской лаборатории Личность и социальная среда, ЕГУ
Narine Khachatryan – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the YSU Chair of Personality Psychology, Head of the Personality and Social Context Research Laboratory
Էլ.փոստ՝ n_khachatryan@ysu.am ORCID ID:https://orcid.org/0000-0003-3590-7131

➤ *Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՄՄՆ ԲԿԳԿ «Հեռավար լաբորատորիաների հիմնադրման» 23RL-5A044 ծածկագրով դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակներում*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 16.05.2026
Գրախոսվել է՝ 30.05.2026
Հաստատվել է՝ 22.06.2026
© The Author(s) 2026

արգելակները երիտասարդների ընկալումներում: Ե՛վ տեսությունը, և՛ սոցիալական պրակտիկան վկայում են, որ փոփոխություններին մասնակցելու և առհասարակ՝ սոցիալական իրականության վրա ազդելու՝ սուբյեկտիվորեն գնահատվող հնարավորությունները գործնական հետևանքներ են ունենում փաստացի (չ)մասնակցության համար, ինչն իր հերթին կառուցում է այդ իրականությունը: Ուստի, հաշվի առնելով հետպատերազմական անորոշության պայմաններում քաղաքացիական մասնակցության նվազումը, այդ քաղաքացիական մասնակցության իմաստալից ձևերը վեր հանելու և խթանելու համար դրանց ընկալվող խոչընդոտների և սահմանների ուսումնասիրությունը մեծ կարևորություն է ձեռք բերում: Ուսումնասիրությունը հիմնված է Երևանում և ՀՀ չորս մարզերում 2024 թ. արված ֆոկուս-խմբային հարցազրույցների վրա: Վերլուծության արդյունքում վեր են հանվում սեփական չներգրավումը մեկնաբանող վերանհատական-կառուցվածքային, խմբային-համայնքային և անհատական մակարդակի գործոններ: Այդ մեկնաբանումները արտացոլում են անհատի համար սոցիալ-քաղաքական իրողությունների բարդությունը և հակասականությունը, որոնք իմաստավորել փորձելիս նա հաճախ ընտրում է չներգրավվել: Ե՛վ ներգրավվելու, և՛ չներգրավվելու ընտրությունները մենք մեկնաբանում ենք որպես անձի սուբյեկտայնության, գործականության (agency) դրսևորում՝ չսահմանափակվելով քաղաքացիական ակտիվություն-պասիվություն հակադրող և ստատիկ պատկերացումներով:

Բանալի բառեր – *քաղաքացիական մասնակցություն, (չ)ներգրավում, ընկալվող սահման(ափակում)ներ, գործականություն, հավաքական արդյունավետություն*

Հայաստանյան բարդ համատեքստը և դրա հոգեբանական առումները

Հայաստանը ներկայումս ապրում է պատմաքաղաքական բարդ փուլ, որը կարելի է բնորոշել բազմաճգնաժամայնությամբ՝ պոլիկրիզիսով[1]: Հետհեղափոխական փուլում 44-օրյա պատերազմով կա՛մ բերված, կա՛մ սրված մարտահրավերները բազմամակարդակ են և շարունակում են մնալ ինչպես հանրային դիսկուրսի, այնպես էլ հասարակագետների և քաղաքական փորձագետների քննարկման կենտրոնում: Քաղաքական իրադարձությունների ինտենսիվությանը հակառակ, սակայն, հանրային դաշտը քաղաքացիական գործընթացների առումով բավականին «նոսրացած» է: Պատերազմում պարտությունից և Արցախի կորստից ի վեր քաղաքացիական ներգրավումն առնվազն պակաս տեսանելի է. կարելի է ասել, որ անհատի՝ քաղաքականապես ակտիվ լինելու ձևերում ևս ճգնաժամ է՝ իբրև բազմաճգնաժամային իրադրության մաս: 2018 թ. «թավշյա» հեղափոխությունից հետո, որը նշանավորեց ՀՀ-ում արմատաբուխ (grassroot) ակտիվիզմի մոտ տասնամյա փորձի կուտակման կիզակետը, և որը քաղաքացին ապրեց իբրև սեփական դերակատարության

[1] Տե՛ս **Henig, D. & Knight, D.M.** (2023), Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. Anthropology Today, 39: էջ 3-6. DOI:10.1111/1467-8322.12793

դրական փորձ, տեղ է գտել ծանոթ բողոքի ձևերի հետաձ[2]: Ադրբեջանի շարունակվող էքսպանսիվ ու թշնամական հռետորաբանության ներքո անվտանգային հարցերն ու դրանք հասցեագրելու՝ իշխանության կարողության հարցում տարակուսանքը, 2025 թ. օգոստոսի 8-ին Վաշինգտոնում նախաստորագրված խաղաղության հռչակագրից հետո որոշակիորեն մեղմվելով հանդերձ, շարունակում են մնալ հանրային առաջնահերթ մտահոգություններ՝ ստվերելով մի շարք ներքաղաքական, կառավարման խնդիրներ, որոնց բարձրաձայնումը մինչհեղափոխական փուլում հավանաբար ակտիվիզմի կվերաձեր: Չնայած ժողովրդավարությունը վնասող իշխանական խոսույթներին ու պրակտիկաներին, որոնք դրվագայնորեն քննադատվում են քաղաքացիական հասարակության շրջանում, և չնայած հանրության համար զգայուն մի շարք հարցերում իշխանությունների՝ լայն բացասական արձագանք ստացող գործելակերպին և հռետորաբանությանը՝ դժգոհությունները չեն վերաձում բողոքի գործողությունների: Փորձության են ենթարկվել նաև հանրային համերաշխության և ինքնության հարցերը, որոնք մասնավոր դրսևորում են ստանում քաղաքացիական հատվածում: Այս խնդիրներն է մատնանշում նաև քաղաքացիական հասարակության ճգնաժամի մասին այդ ոլորտում իսկ արված ինքնավերլուծությունը[3]: Նկատելի են հանրային-քաղաքական պրոցեսներից անհատի դիստանցվելու միտումները: Այսպիսով, թեև բազմաբարդ մարտահրավերները պահանջում են է՛լ ավելի ընդլայնված և պահանջատեր քաղաքացիական ներգրավվածություն, փաստացի տեղի է ունենում քաղաքացիական իմպուլսի նվազում: Այս անգործությունը դժվար է բացատրել քաղաքական ինստիտուտների հանդեպ վստահության աճով՝ հաշվի առնելով վստահության ցածր ցուցանիշները հանրային կարծիքի վերջին, այդ թվում՝ նախընտրական հարցախույզներում[4,5]:

Քաղաքացիական պասիվացումը ունի մեկից ավելի հավանական բացատրություններ: Մեկը քաղաքական և տարածաշրջանային անորոշությունն է՝ և՛ որպես օբյեկտիվ իրավիճակ, և՛ որպես ապրում: Փոփոխականությունն ու անորոշությունը կարող են աշխատել ի վնաս ակտիվիզմի՝ որպես նպատակային, պլանավորված գործողության, հատկապես պարտության հետևանքով ենթադրաբար ցածր հավաքական արդյունավետության պարագայում[6]: Կարևոր

---

[2] Տե՛ս **Մանուսյան, Ա., Խալաթյան, Մ., Մարտիրոսյան, Ս.** (2025, օգոստոսի 13). Ի՞նչ անել, երբ հին ակտիվիզմը չի աշխատում. ռադիկալացնել ժողովրդավարությունը: «Սոցիոսկոպ» ՀԿ:

[3] Տե՛ս նույն տեղը:

[4] Հոդվածը նախապատրաստվել է 2025 թ. ընթացքում, հրապարակման պատրաստվել՝ 2026 թ. մայիսին՝ ԱԺ ընտրությունների նախընտրական շրջանում:

[5] Տե՛ս CRRC Հայաստան. (2024). Բարոմետր 2024. Հասարակական կարծիքի ուսումնասիրություն, Եր.:
IRI (2026). Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն. Հայաստանի առկա բնակչություն. Երևան:

[6] Տե՛ս **Zhang, S. (**2013). Intergroup threat and collective action intention: Dual-pathway model of mass incidents. *Acta Psychologica Sinica.* DOI:10.3724/SP.J.1041.2013.01410

գործոն է նաև հանրային համերաշխության և հավաքական ինքնության ճգնաժամը։ Բացի այդ, քաղաքացիական լայն շերտերը չեն ներգրավվում պրոգրեսիվ քաղաքացիական հասարակության (մարդու իրավունքների ՀԿ-ներ, ակտիվիստներ) սեգմենտի պասիվացման պատճառով, որը չի կարողանում իրականացնել բողոքը գործիքավորելու և հանրությանը գաղափարապես առաջնորդելու գործը։ Քաղաքացիական սեկտորի պասիվացումը իր հերթին պարտական է հետհեղափոխական դինամիկային, որը բնորոշվեց սեկտորի ներկայացուցիչների մի մասի՝ ինստիտուցիոնալ քաղաքականություն մուտքով և դրա հետևանքով նրանց և «դրսում մնացած» խմբերի միջև փոխհարաբերությունների դժվարացմամբ ու ամբիվալենտությամբ, վերջիններիս մոտ նոր իրողությունների ներքո սեփական անելիքի և ինքնության անորոշությամբ[7]։ Ի հավելումն՝ նշմարվում է փխրուն դեմոկրատիան պահպանելու հոգատարություն, այդ նկատառումով հիասթափությունները և քննադատությունները հնչում են «շշուկով», վերապահումներով։

Այսպիսով, առանձին ուսումնասիրության կարիք ունի արագափոփոխ և անորոշ ժամանակների բերած հանրային խնդիրների սոցիալ-հոգեբանական շերտը։

Գրականության անդրադարձ

Ինչպես սոցիալական հոգեբանության մեջ, այնպես էլ սոցիալական և քաղաքական փոփոխությունների ուսումնասիրություններում բավարար վկայություն կա, որ փոփոխություններ առաջ բերելու՝ սուբյեկտիվորեն ընկալվող կարողությունը, որը հոգեբանության մեջ ուսումնասիրվում է *ինքնարդյունավետություն* և *խմբային* կամ *հավաքական արդյունավետություն* կոնստրուկտների միջոցով[8], իսկ ավելի լայն սոցիալական տեսության մեջ՝ *«գործո՞ղդ, թե՞ կառուցվածք»* (agency vs. structure) հարցադրման միջոցով[9], կարևոր նշանակություն ունի բուն ներգրավման և ազդեցության համար։ Այսպես, սոցիալական շարժումների ուսումնասիրությունները մատնանշում են հավաքականորեն գործելու ընկալվող հնարավորությունների և արգելքների կարևոր դերը ներգրավման ձևավորման, պահպանման կամ դադարեցման մեջ[10]։ Էական են

---

[7] Տե՛ս **Մանուսյան, Ա., Խալաթյան, Մ., Մարտիրոսյան, Ս.** (2025, օգոստոսի 13)։

[8] Տե՛ս **Bandura, A.** (2000). *Exercise of human agency through collective efficacy*. *Current Directions in Psychological Science, 9*(3), pp. 75–78. DOI:10.1111/1467-8721.00064 / **Hogg, M. A.** (2007). Uncertainty–Identity Theory. Advances in Experimental Social Psychology, 39, pp. 69–126. DOI:10.1016/S0065-2601(06)39002-8

[9] Տե՛ս **Էմիրբայեր, Մ., Միշե, Ա.** (2024). Ի՞նչ է գործականությունը։ Ս. Մանուսյան (կազմ. և խմբ.), Անհատը և հանրայինը. տեքստեր փոխհարաբերության մասին։ «Սոցիոսկոպ» ՀԿ։ էջ 181–229, նաև՝ **Archer, M. S.** (2013). The Ontological Status of Subjectivity: The Missing Link Between Structure and Agency, in *Contributions to social ontology*, pp. 17–31. Abingdon: Routledge. DOI:10.4324/9780203083107-4

[10] Տե՛ս **Van Bezouw, M. J., Závecz, G., Penna, C., Rijken, A. J., Klandermans, P. G., & Uluğ, Ö. M.** (2019). Social Psychological Explanations of Political Inaction: Citizens' Perspectives in Brazil, Hungary,

նաև սեփական ներգրավումը կամ հետ մնալը պատճառաբանող համոզմունքները. որակական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հատկապես դժվար, ճգնաժամային կամ բռնի համատեքստերում քաղաքա(ցիա)կան մասնակցությունը հաճախ կառուցվում է ոչ միայն ռացիոնալ հաշվարկների, այլև բարոյական պարտավորության, արժանապատվության և սեփական, թեկուզ սահմանափակված, ազդեցության հավատի շուրջ[11]: Հոգեբանությունից դուրս՝ սոցիոլոգիայի, քաղաքական տեսության և սոցիալական շարժումների տեսության մի շարք ուղղություններ ևս շեշտադրում են գործորդին (agent) ընդդեմ կառուցվածքի: Քաղաքացիները ոչ միայն արձագանքում են կառուցվածքային սահմանափակումներին, այլև առօրյա պրակտիկաների, հարաբերությունների և իմաստավորման միջոցով վերաձևում են քաղաքական հնարավորությունների դաշտը[12]: Մասնակցությունը առանցքային է դեմոկրատական համակարգի շարունակականության համար[13]: Այս տարբեր մոտեցումները վկայում են անհատի սուբյեկտայնության պահպանման կարևորությունը դեմոկրատական համակարգերի կենսունակության համար: Դրա ճնշումը վնասում է դեմոկրատական զարգացումը՝ դառնալով դեմոկրատական հետաճի առնվազն ախտանիշ, եթե ոչ՝ գործոն[14]:

Մեկ այլ՝ ավելի մակրո գործոն, որը կարող է արտացոլվել սուբյեկտիվ ընկալումներում և հանգեցել մասնակցության սահմանափակման, «լարումն» է դեմոկրատական գործընթացների և անվտանգայնացման (securitization) միջև, որի ներքո մասնակցության հատկապես խմբային ձևերը սկսում են սահմանափակվել[15]: Ընդ որում, սա տեղի է ունենում ոչ միայն համակարգի կողմից խստացման, այլև, ենթադրաբար, հենց մարդկանց մոտիվների փոփոխված դինամիկայի բերումով, երբ անվտանգային սպառնալիքների ընկալումն ուժեղացնում է գոյապահպանմանն ուղղված արժեքները[16], ինչպես նաև զգուշավո-

---

and the Netherlands. Analyses of Social Issues and Public Policy, 19(1), էջ 381-406: DOI:10.1111/asap.12189 /**van Zomeren, M., Postmes, T., & Spears, R.** (2008). Toward an integrative social identity model of collective action. A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. Psychological Bulletin, 134(4), pp. 504–535. DOI:10.1037/0033-2909.134.4.504

[11] Տե՛ս **Polletta, F.** (2006). It was like a fever: Storytelling in Protest and Politics. University of Chicago Press,/ **Baiocchi, G., Bennett, E. A., Cordner, A., Klein, P., & Savell, S. (**2015). Civic imagination: Making a difference in American political life. Routledge:

[12] Տե՛ս **Tilly, C., & Tarrow, S.** (2015). Contentious Politics (2nd ed.). Oxford University Press. / **Էմիրբայեր, Մ., Միշե, Ա.** (2024):

[13] Տե՛ս **Norris, P.** (2011). Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited. Cambridge University Press.

[14] Տե՛ս **Levitsky, S., & Ziblatt, D.** (2018). How Democracies Die. Crown:

[15] Տե՛ս **Jäger, F.** (2023). Security vs. Civil Liberties: How Citizens Cope with Threat, Restriction, and Ideology. Frontiers in Political Science, 4. DOI:10.3389/fpos.2022.1006711, /**Huysmans, J.** (2014). Security unbound: Enacting democratic limits. Routledge:

[16] Տե՛ս **Schwartz, S. H.** (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1). DOI:10.9707/2307-0919.1116

ության և ինքնագրաքննության աճի միջոցով, երբ մարդիկ սկսում են խուսափել քաղաքական արտահայտումից՝ հնարավոր ռիսկեր կամ պատիժ ակնկալելով[17]:

Քաղաքացիական ազատությունների և ազգային անվտանգության «վատ համադրությանն» առնչվող վերլուծությունները հիմնականում մատնանշում են սահմանափակող քաղաքականությունների նկատմամբ հանրային աջակցության և պահպանողականության աճ, մարդու իրավունքներ հասցեագրող քաղաքացիական ակտիվության ձևերի սահմանափակում[18]: Առկա քննարկումները, սակայն, արված են գերազանցապես քաղաքականապես Հայաստանից բավական տարբեր՝ 9/11-ին հաջորդած ամերիկյան «տեռորի դեմ պատերազմի» համատեքստում և հոգեբանական դիտանկյունից չեն: Հետազոտությունները չեն անդրադառնում անվտանգային սպառնալիքների և քաղաքական անկայունության պայմաններում քաղաքացիական (չ)ներգրավմանը, երբ կառավարության դեմ հավաքական գործողությունը կարող է ընկալվել որպես պետությունն ապակայունացնող, անցանկալի քայլ: Գրեթե չի քննարկվում այն նրբերանգը, թե ինչ է տեղի ունենում քաղաքացիների՝ երկրի կամ համայնքի խնդիրների վրա ազդելու ընկալվող կարողության հետ, երբ իրար վրա են բարդվում մի կողմից՝ քաղաքացիական սեկտորում վերը նկարագրված հետհեղափոխական վակուումը և մյուս կողմից՝ պարտության և շարունակվող անվտանգային սպառնալիքների հարվածը հավաքական ինքնարդյունավետությանը և ինքնությանը, որոնք երկուսն էլ առանցքային են հավաքական գործողության համար[19]: Այսօր ՀՀ քաղաքացին միաժամանակ պետք է նավարկի երկու վատ համադրվող հանրային սպառնալիքներով՝ մի կողմից ազգային և մշակութային անվտանգության, մյուս կողմից՝ ժողովրդավարական անկման:

Փոքրաթիվ վերլուծություններ, հատկապես ուկրաինական համատեքստում, մոտենում են մեր դեպքին: Այսպես, Ստեպանենկոն ցույց է տալիս հետհեղափոխական և պատերազմական Ուկրաինայում միաժամանակ հիասթափության, հյուծվածության և շարունակվող քաղաքացիական պատասխանատվության բարդ համադրությունը[20]: Սակայն ուկրաինական դեպքը ներառում է նաև հակառակ օրինակը, երբ անգամ պատերազմի ընթացքում տեղ են

---

[17] Տե՛ս **Hayes, A. F., Glynn, C. J., & Shanahan, J.** (2005). Willingness to Self-Censor: A Construct and Measurement Tool for Public Opinion Research. International Journal of Public Opinion Research, 17(3), էջ 298-323. DOI:10.1093/ijpor/edh073

[18] Տե՛ս **Huddy, L., Feldman, S., & Weber, C.** (2007). The political consequences of perceived threat and felt insecurity. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 614(1), էջ 131-153. /**Davis, D.W. and Silver, B.D.** (2004). Civil Liberties vs. Security: Public Opinion in the Context of the Terrorist Attacks on America. American Journal of Political Science, 48, էջ 28-46: DOI:10.1111/j.0092-5853.2004.00054.x

[19] Տե՛ս **van Zomeren, M., Postmes, T., & Spears, R.** (2008). /**Bandura, A.** (2000):

[20] Տե՛ս **Stepanenko, V.** (2022). Ukrainian Society Under War: An Insider's Sociological Notes. Przegląd socjologiczny, 71(3), էջ 11-26. DOI:10.26485/PS/2022/71.3/1

գտել քաղաքացիական պայքարի փողոցային ձևեր՝ ցույց տալու կառավարությանը պատերազմական «զեղչեր» չանելու կարևորությունը[21]: Սա հուշում է, որ անվտանգային ճնշումը քաղաքացիական գործականությունը կարող է ոչ այնքան սահմանափակել, որքան վերակազմավորել՝ նոր ձևերի արդյունում:

Մեկ այլ կարևոր գործոն է բարձր անորոշությունը: Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ անորոշությունը, հատկապես քաղաքական անկայունության և ընկալվող սպառնալիքի պայմաններում, կարող է ուժեղացնել ներխմբային նույնականացումը և խթանել այնպիսի հուզական արձագանքներ, ինչպիսիք են վախը կամ զայրույթը՝ կախված խմբի ընկալվող արդյունավետությունից[22]: Անորոշությունը, այսպիսով, միարժեքորեն ապաքաղաքականացնող գործոն չէ: Այն կարող է խթանել քաղաքացիական ակտիվությունը, երբ անհատները կամ խմբերը պահպանում են ապագայի վրա ազդելու հնարավորության, ինքնարդյունավետության զգացումը, սակայն դրանց ցածր լինելու դեպքում կարող է հանգեցնել անգործության կամ չներգրավման[23]:

Այսպիսով, ազդելու, մասնակցելու և հատկապես՝ այդ հարցում սահմանափակումների ուսումնասիրումը ուղիղ, պրագմատիկ նշանակություն ունի հատկապես փխրուն և վտանգված դեմոկրատական համակարգերում, ինչպիսին Հայաստանն է:

Ուսումնասիրության նպատակը և մեթոդը

Ֆոկուս-խմբային հարցազրույցները քաղաքացիական ներգրավման սոցիալ-հոգեբանական գործոններին նվիրված մեր ընդհանուր հետազոտական նախագծի մաս են, որի նպատակն է վերլուծել, թե ինչ է տեղի ունենում անհատների քաղաքացիական և քաղաքական մասնակցության հիմքում ընկած խմբային ինքնության և հավաքական արդյունավետության զգացման հետ, երբ հանրությունը բախվում է ավելի բարձր մակարդակի՝ գոյութենական խնդիրների: Այս վերլուծության մեջ կենտրոնանում ենք իբրև քաղաքացի սեփական դերի և ազդեցության իրացման սահմանների և արգելակների վրա: Մասնավորապես, հարցադրում ենք.

---

[21] Տե՛ս **Santora, M.** (2025, July 22). Wartime Protests in Ukraine Target Zelensky for the First Time. The New York Times. https://www.nytimes.com/2025/07/22/world/europe/zelensky-protests-corruption.html (դիտվել է՝ 22.05.2026)

[22] Տե՛ս **Hogg, M. A.** (2007). Uncertainty–Identity Theory. Advances in Experimental Social Psychology, 39, pp. 69–126. DOI:10.1016/S0065-2601(06)39002-8, / **Fritsche, I., Jonas, E., & Kessler, T.** (2011). Collective reactions to threat: Implications for intergroup conflict and for solving societal crises. Social issues and policy review, 5(1), pp. 101-136.

[23] Տե՛ս **Bandura, A.** (2000). / **Zhang, S.** (2013). / **Kende, A., Lukács, D., Rényi, D., & Lantos, N. A.** (2023). Reactions to perceived threats and opportunities in a polarized society: Collective action among progressive movements in Poland. Current Psychology. DOI:10.1007/s12144-023-04926-1

- Ինչպիսի՞ սուբյեկտիվ ընկալումներ ունեն երիտասարդները սեփական ազդեցության հնարավորությունների և սահմանափակումների վերաբերյալ, և ինչպե՞ս են այդ ընկալումները կապված նրանց՝ իբրև քաղաքացու փորձառության հետ:
- Ի՞նչ տեսական և գործնական հետևություններ կարելի է անել անորոշությունում գործող անհատի քաղաքացիական (չ)ներգրավվածության և գործականության վերաբերյալ:

Վերլուծությունը հիմնված է Երևանում և ՀՀ չորս մարզերում (Գեղարքունիք, Սյունիք, Շիրակ, Արմավիր) անցկացված 10 ֆոկուս-խմբային քննարկումների վրա՝ 2-ական մայրաքաղաքում և յուրաքանչյուր ընտրված մարզում: Մարզերը ընտրվել են համակցված չափանիշներով՝ մարզերի աշխարհագրությունը, սոցիալ-տնտեսական զարգացման մակարդակները, բնակչության չափը, սահմանամերձ լինելը կամ չլինելը: Տվյալները հավաքագրվել են 2024 թ. աշնանը: Հարցազրույցները իրականացվել են նպատակային ընտրանքի միջոցով՝ ըստ կրթության և սեռի տարասեռ, 8-9 հոգուց բաղկացած խմբերով: Մասնակիցների տարիքային միջակայքը եղել է 20-40-ը:

Հարցազրույցի ուղեցույցը ներառել է 4 թեմատիկ բլոկներ՝ 1. մասնակիցների սուբյեկտիվ իրականություն/անձնական դիտակետ, 2. քաղաքացիական մասնակցության փորձառություն և ներկայիս դիրքավորում/ներգրավվածություն, 3. ընկալվող սեփական ազդեցություն/գործականություն, 4. ապագայի ընկալում. հույսեր ու վախեր: Վերլուծությունն իրականացվել է թեմատիկ որակական վերլուծության սկզբունքներով[24]:

Արդյունքների վերլուծություն

Ֆոկուս-խմբերում աչքի ընկած կրկնվող մտահոգությունները, մեկնաբանությունները դուրս են բերում անորոշության ու սպասումի գերիշխող պատկեր: Ընդհանուր առմամբ, անհատները ինքնաքննադատաբար և ռեֆլեքսիվորեն կարողանում են նկատել ինչպես իրենց ազդեցության ու մասնակցության հնարավոր ձևերը, այնպես էլ սահմանափակումները: Այս պատկերը որոշակի զանազանություն ունի մարզից մարզ՝ մասնակցության փորձառության, դրա ընկալվող հեռանկարների և այլ առումներով: Այս հոդվածի շրջանակներում, այդուհանդերձ, կներկայացնենք առավել տարածված, կրկնվող թեմաները:

Թեմատիկ վերլուծությունը թույլ է տալիս քաղաքացիական ազդեցության սահմանափակումները և մասնակցության ընկալվող արգելակները քննարկել երեք մակարդակներում՝ *վերանհատական-կառուցվածքային, խմբային-համայնքային և անհատական:*

---

[24] Տե՛ս **Braun, V., & Clarke, V. (**2006). Using Thematic Analysis in Psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), էջ 77–101. DOI:10.1191/1478088706qp063oa

Վերանհատական-կառուցվածքային գործոնները կարելի է սահմանել որպես մարդու գործականությունը սահմանափակող ընկալումներ, իմաստավորումներ, որոնք կապված են անհատից դուրս գործող համակարգերի աշխատանքի հետ: Քաղաքացիական չներգրավվածության մասին խորհելիս որպես այդպիսի գործոն հիշատակվում է *ոչ ակնհայտ, անուղղակի քաղաքական ճնշումների առկայության զգացողությունը:* Շրջանառվում է այն միտքը, որ մտահոգության բարձրաձայնումը կարող է չարժանանալ իշխանությունների հավանությանը, իսկ դրա ուղղակի և անուղղակի հետևանքները կարող են կրել նաև ընտանիքի անդամները:

Ով իրենց կողմից է խոսում, ամեն ինչ թույլ են տալիս, կարող է ինչ ուզի, անի, բայց ով իրենց դեմ թեկուզ խաղաղ ցույց է անում՝ բռնում, ինչ ասես անում են: (Սյունիք, տղ., 32 տ.)

Մեր մոտ անձնագրային բաժանմունք կար, տեղափոխեցին: Ես ճիշտն ասած մի թեթև ուզեցի կազմակերպել, բողոքել: Վախեցանք, ասեցինք՝ մեզ աշխատանքից կհանեն … այո, ինչո՞ւ չէ. վերջը համայնքապետարանում ես աշխատում, չես կարող ասես՝ այսօր աշխատում ես, վաղը՝ գուցե ոչ: (Շիրակ, տղ., 29 տ.)

Քաղաքացիական ներգրավման ևս մեկ ընկալվող սահմանափակում է *սեփական ձայնի լսելի չլինելը:* Քաղաքացիական մասնակցությունը և արտահայտվելու հնարավորությունը չեն նույնացվում իրական փոփոխություն բերելու կամ որոշումների վրա ազդելու հնարավորության հետ: Թեև սոցիալական ցանցերը հնարավորություն են տալիս մտահոգող խնդիրները բարձրաձայնելու և արձագանքներ համախմբելու, դա հաճախ կարճաժամկետ է և ոչ բավարար՝ իրական փոփոխության հասնելու համար: Կա համոզմունք, որ քաղաքացու ձայնը պետք է ոչ միայն արտահայտվի, այլև լսվի և հաշվառվի որոշում կայացնողների կողմից:

Կարող ենք բարձրաձայնել, բայց ինչ որ բան փոխե՞նք... չենք կարող: Խոսքի ազատություն կա էլի, ամեն դեպքում Աֆղանստանում չենք, բայց որ բարձրաձայնում ես, ինչ-որ, չգիտեմ, 10 կամ 20 հոգի այդտեղ է, ևս մի 100, 200 հոգի իմանում են այդ մասին, մի քիչ աղմուկ է լինում, դրանով ոչ մի բան չի փոխվում, որովհետև դու ոչ մի առանձնապես ազդեցություն չունես: (Երևան, կին, 21 տ.)

Մասնակիցների խոսքում նկատելի է նաև քաղաքական և հանրային գործընթացներում *ուղղահայացության ու առաջնորդության ակնկալիքը.* փոփոխության հնարավորությունը և քաղաքացու գործականությունը հաճախ կապվում են «վերևից» նախաձեռնվող քայլերի, ազդեցիկ առաջնորդների, որոշում կայացնողների կամքի հետ:

Իսկ ես մտածում էի, որ եթե վերևից հրաման լիներ, բոլորս էլ կմիանայինք: Համա՛յնքը պետք է որևէ բան աներ, թե՝ ժողովուրդ, եկե՛ք մի բան անենք: (…)

Մենք պետք է հասկանանք, որ ոչ թե անհատը, ասենք, պետք է ինչ-որ բան անի, այլ պետությունը (հոգածություն ունենա). պետք է վերևները ուղղվածությունը տան: (Շիրակ, կին, 31 տ.)

Չէ, ես անտարբեր չեմ դարձել, ես ուղղակի ինչքան էլ ուզենամ... լիքը բան կախված է մեր... բարձրագույն ուժեր ասեմ, ինչ ասեմ, իրենցից. մենք ինչ էլ որ ուզենք փոխենք, հիմնականում իրենց ձեռքում է ամեն ինչ: Երկրի կառավարությունը, ղեկավարությունը ոնց որոշեն, այդպես էլ կլինի: (Արմավիր, կին, 22 տ.)

Հաճախ ընդգծվում է նաև *արժանի և վստահություն ներշնչող առաջնորդների բացակայության* մտագոհությունը: Խնդիր է համարվում այնպիսի առաջնորդների, պաշտոնյաների բացը, ում կարելի է հետևել, ում գործունեությունը կարող է ընկալվել որպես հանրային շահին միտված: Լավ առաջնորդը պատկերացվում է որպես հանրության հետ հաղորդակցվող, հարգալից, պատասխանատու և խնդիրներ լուծելու կարող գործիչ, որի առկայությունը կարող է անգամ նվազեցնել քաղաքացիական ակտիվիզմի անհրաժեշտությունը:

Եթե ցանկացած համայնք ունենա լավ առաջնորդ, բնակիչները դիմեն այդ լավ առաջնորդին, այդ լավ առաջնորդը կարող է այդ խնդիրն այնպե՛ս ներկայացնել ում պետք է, որտեղ որ պետք է, որ բնակիչների մտավախությունը և մնացած հարցերը չդառնան ճամփա փակելու խնդիր: (…) լավ առաջնորդին մենք կարոտ ենք, չունենք նորմալ առաջնորդ. շատ բաց է դա, շա՛տ բաց է այս պետության մեջ: (Սյունիք, տղ., 35 տ.)

Նկատելի է նաև երկրի քաղաքական գործընթացները որպես *«մեծ խաղացողների» կողմից որոշվող* և սովորական քաղաքացիների ազդեցությունից դուրս գտնվող, գլոբալ որոշումների մաս հանդիսացող երևույթներ ընկալելու միտումը, որի շրջանակում առանձին քաղաքացու ազդեցությունը գնահատվում է որպես սահմանափակ և ոչ որոշիչ:

Դե մենք սովորական մահկանացուներ ենք, քաղաքացիներ ենք... մեր ձայնը ինչքան էլ որ լսելի լինի, չեմ կարծում, որ գլոբալ ինչ-որ բան կփոխվի...: Ուղղակի մեր պետությանը, հենց մեր երկրագնդին խելացի առաջնորդներ են պետք, որպեսզի երկրագունդը կործանման չտանեն…, որպեսզի այսպիսի պատերազմներ, արհավիրքներ չլինեն աշխարհում: (Սյունիք, կին, 39 տ.)

... Իշխում է երևի փողը, հենց հարուստ պետություններն էլ թելադրողն են,... մեր իրավիճակն է՛լ են իրենք թելադրում... (Շիրակ, կին, 35 տարեկան)

Խմբային-համայնքային գործոնները ևս վերանհատական բնույթ ունեն, սակայն այս գործոնների դեպքում քաղաքացիական ներգրավվածության սահմանները կառուցվում են ոչ թե քաղաքական կամ ինստիտուցիոնալ լայն համակարգերի, այլ անհատի և անմիջական սոցիալական միջավայրի փոխազդեցությունների ներքո:

Մասնակիցները ներգրավումը սահմանափակող գործոն են տեսնում *համայնքային համախմբվածության և «թիկունքի» պակասը:* Մարդիկ հաճախ են

կիսվում սեփական նախաձեռնություններում իրենց միայնակ զգալու փորձառությամբ և այն համոզմունքով, որ անհատապես, առանց կոլեկտիվ աջակցության չեն կարող ազդեցություն ունենալ։

Չկանգնեց, գյուղացին չկանգնեց գյուղացու կողքին, տանից հեշտ է խոսելը...։ Չգիտեմ՝ տեղյակ եք, թե ոչ, բայց գյուղացիներից շատերին ձերբակալեցին, նման այլ հարցեր. աջակցություն պե՛տք էր, բայց չեղավ։ (Գեղարքունիք, կին, 34 տարեկան)

Միևնույն ժամանակ, թեև որոշ խմբերում կա համայնքում միասնականության և համատեղ գործողությունների արդյունավետության զգացումը, այդ ներուժը միշտ չէ, որ վերածվում է ակտիվ գործողության՝ պայմանավորված իշխանություններից *փոփոխությունների սպասման դիրքավորմամբ, «պայմանով վստահությամբ»։*

Մեր գյուղը ընտրություններին 90% ձայն է տվել գործող իշխանություններին։ Մեզ մոտ սպասողական այդ փուլն է, որ մենք, այսպես ասած, վստահում ենք իշխանություններին։ Ոչ թե վստահում ենք, այլ սպասում ենք այն հույսով, որ կարդարացնեն մեր սպասելիքները։ Այդպիսով, այս պահին ոչինչ չենք արել, բայց չենք պատրաստվում երկար սպասել։ (Սյունիք, տղ., 36 տ.)

Որպես քաղաքացիական մասնակցությունը արգելակող կարևոր սոցիալական գործոն է ներկայանում նաև *ընտանիքը։* Նշվում է, որ ընտանիքի անդամները ոչ միշտ են աջակցող վերաբերմունք ցուցաբերում քաղաքացիական տարբեր նախաձեռնություններին՝ որոշ դեպքերում անգամ բացահայտորեն սահմանափակելով նման ներգրավվածությունը։ Բացի այդ, ընտանիքի, երեխաների կենսապահովման պատասխանատվությունը հաճախ ներկայացվում է որպես քաղաքացիական մասնակցությունից հրաժարվելու պատճառ կամ դրա էներգիան սահմանափակող գործոն։ Այս համատեքստում քաղաքացիական ակտիվությունը ընկալվում է որպես ռիսկային վարքագիծ, որը կարող է հանգեցնել աշխատանքի կորստի կամ հարաբերությունների լարման՝ վտանգելով ընտանիքի բարեկեցությունը։

Չեմ պատկերացնում ինձ այնտեղ... կարող է ես ուզեմ, բայց ամուսինս չի թողի ես գնամ… (Արմավիր, կին, 40 տ.)

Հավաքներ կան չէ՞ եռամսյա, որ կարող ես քո պետության համար մասնակցել, չէ՞։ Ես մտածում եմ՝ կարող եմ գնալ, բայց նաև մտածում եմ՝ իսկ իմ երեխեքին ո՞վ պահի, որ ես գնամ։ Կուզե՛մ անել, ավելի՛ն կուզեմ անել, բայց որ մտածում եմ՝ այդ լավ բանն անելու համար պետք է գումար լինի, որ ես գոնե իմ երեխաներին պահեմ։ Եթե գումար չկա, էլ չես կարողանում (...) որպես քաղաքացի լավ բան անել։ (Գեղարքունիք, տղ., 36 տ.)

Քաղաքացիական ներգրավումից հետո պահող ***անհատական գործոններն*** արտահայտվում են անհատի համոզմունքների, մոտիվների, ինքնընկալումների և նախկին փորձի հանդեպ հուզական վերաբերմունքի ձևով։

Քննարկումներում հաճախ շոշափվում են *հետհեղափոխական և հետպատերազմական հիասթափությունը և մասնակցության քննադատական վերաիմաստավորումը,* որոնց առավել սուր դրսևորումը համատարած *անտարբերությունն* է: Այս իմաստավորումները մասնակիցները կապում են 2018 թ. իրադարձություններն ուղեկցող հուզական վերելքի, դրական փոփոխություններին հավատի ու սպասումի չիրականացման և հետպատերազմյան հուսախաբության հետ՝ ընդգծելով, որ այլևս չեն ցանկանում ներգրավվել կամ վստահել քաղաքա(ցիա)կան նախաձեռնություններին՝ կրկին հիասթափվելու վախից ելնելով:

Ապրելով, շարժ ապահովելով արդեն իսկ մարդն իր երկիրը պահում է իր չափով՝ ով ինչքանով կարող է: Իսկ անտարբերություն ասվածը, ինձ թվում է, նրա հետ է կապված, որ մի ընթացք շատ մեծ ոգևորություն եղավ հեղափոխության ժամանակ, հետո շատ մեծ-մեծ հույսեր էին տալիս, որ պատերազմը մենք ենք հաղթելու: Մի օր արթնացանք, իմացանք, որ չկա նման բան: Ու դրանից հետո չե՞նք կարող մեղադրել, որ անտարբեր են մարդիկ: (Սյունիք, կին, 22տ.)

Քաղաքացիական և քաղաքական շարժումների նկատմամբ թերահավատությունը հաճախ արտահայտվում է նաև *շարժումների առաջնորդների նկատմամբ անվստահությամբ,* նրանց որպես «կեղծ» առաջնորդի կամ ինքնակոչի ընկալմամբ: Որոշ խմբերում շարժումները բնութագրվում են որպես «շոու», «փուչ նախաձեռնություն» կամ արտաքին շահերով դրդված գործընթացներ: Միաժամանակ, թեև մի շարք մասնակիցներ պատմում են քաղաքացիական մասնակցության և բողոքի ակցիաներին մասնակցության՝ ստացված փորձառությունների մասին՝ հիշատակելով «Էլեկտրիկ Երևանը», «Թավշյա հեղափոխությունը», տրանսպորտի թանկացման դեմ պայքարը և այլն, մասնակցության արդյունավետությունը հաճախ դարձյալ կապվում է *իշխանությունների արձագանքման պատրաստակամության* հետ:

Քաղաքացու գործոնը հաճախ ընկալվում է որպես առավելապես *անմիջական սոցիալական շրջապատի կամ առօրեական փոքր հարցերի շրջանակում գործող ազդեցություն,* մինչդեռ ավելի լայն հանրային և քաղաքական գործընթացների վրա ազդելու հնարավորությունը գնահատվում է որպես սահմանափակ կամ անիրատեսական:

Քանի ամիս է՝ այս Սրբազանը գալիս է, գնում, խմբով էլ ... մինչև հիմա ի՞նչ է եղել՝ ոչ մի բան: Մեկ է՝ օգուտ չկա: Մենք շատ-շատ խմբով հավաքվենք, ծնողական ժողով անենք, դպրոցի մեջ հարց լուծենք, բայց ավելին չենք կարող լուծել: Որոշեն՝ վարագույր փոխեն, ուրիշը դնեն. դա է... (Սյունիք, տղ., 35 տ.)

Առանձնանում է նաև *կենսապահովման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված ինքնասահմանափակման* թեման: Այս դեպքում քաղաքացիական չներգրավումը պայմանավորված չէ արտաքին ճնշման կամ աշխատանքը

կորցնելու անմիջական վախով, այլ նրանով, որ վնասակար աշխատանքը ընտանիքի ապրուստի հիմնական աղբյուրն է: Արդյունքում, մարդիկ հաճախ խուսափում են բնապահպանական կամ սոցիալական խնդիրների շուրջ ակտիվ դիրքորոշում արտահայտելուց կամ նախաձեռնություններին միանալուց, նույնիսկ այն դեպքում, երբ գիտակցում են խնդիրների բացասական ազդեցությունը սեփական առողջության, ընտանիքի կամ համայնքի վրա:

Իսկ հիմա ինձ թվում է՝ բոլորը պետք է փողոց փակեն կոմբինատի համար. շրջակա միջավայրի աղտոտման համար: Այդ պոչամբարը, որ տեսնում ենք, շատ մեծ ափսոսանք ենք ապրում, … որ բնությունը ծանր մետաղները քայքայում են: Եթե էկոլոգիական շարժում լինի, մարդիկ չեն միանա, որովհետև իրենք աշխատում են, հստակ եկամուտ ստանում, իրենց դա բավականացնում է: (Սյունիք, կին, 38 տ.)

Քաղաքա(ցիա)կան չներգրավվածությունը հաճախ կապվում է նաև *սեփական կոմպետենտության սահմանների՝ քաղաքացիական և հանրային գործընթացների վերաբերյալ բավարար գիտելիք չունենալու* ընկալման հետ: Թեև մասնակիցները նշում են մասնակցելու կամ դիրքորոշում արտահայտելու ցանկություն, նրանք սեփական կրթական մակարդակը, գիտելիքները կամ իրավիճակի ըմբռնումը բավարար չեն համարում նման նախաձեռնություններում ներգրավվելու համար: Հաճախ ընդգծվում է հանրային և քաղաքական դաշտի՝ իբրև անհատի բանիմացության ոլորտից դուրս մասնագիտական գործունեության մասին պատկերացումը: Քաղաքականից հեռու մնալը երբեմն բացատրվում է նաև դրա բարդության, քաղաքական գործընթացները «չհասկանալու» զգացման միջոցով:

Օրինակ՝ ես ուզում եմ դուրս գամ, չէ՞, փողոց: Բայց նախ իմ կրթական մակարդակը. ես ի՞նչ կրթություն ունեմ, տիրապետո՞ւմ եմ իրավիճակին, հասկանո՞ւմ եմ, թե ինձ 5000 դրամ փող են տվել, դրա համար պիտի ելնեմ գոռամ... (Գեղարքունիք, տղ., 32 տ.)

Օրինակ՝ ես կոնկրետ քաղաքականության հետ կապված չունեմ համապատասխան գիտելիքներ: Ես կյանքում այսպես եմ. ինչից հասկանում եմ, հասկանում եմ, ինչից չեմ հասկանում՝ չեմ անում: (Արմավիր, տղ., 40 տ.)

Արդյունքների քննարկում և ամփոփում

Այսպիսով, սուբյեկտիվ մի խումբ գործոններ կան, որոնք խոչընդոտում կամ սահմանափակում են երիտասարդների քաղաքացիական մասնակցությունը: Դրանց մի մասը ուղիղ անվանում է ստանում՝ հենց մասնակիցների կողմից մատնանշվելով (օրինակ՝ աշխատատեղում հնարավոր ճնշումները, համայնքի կողմից չաջակցվելու հավանականությունը և այլն): Մյուս մասի արգելակող ազդեցությունը հետազոտական հայացքով նկատվում և անուղղակիորեն դուրս է բերվում վերլուծական մակարդակում (օրինակ՝ «ուժեղ առաջնորդի», ուղղահայացության պասիվ ակնկալիքը, քաղաքական ոլորտը «իր

խելքի բան» չհամարելը՝ որպես հեռարկվելու հիմնավորում օգտագործելը)։ Այս իմաստավորումները ցույց են տալիս սոցիալ-քաղաքական իրողությունների բարդությունը և հակասականությունը անհատի համար, որն իմաստավորել փորձելիս անհատը հաճախ ընտրում է չներգրավվել, ինչը ևս կարող է հենց անձի գործականության դրսևորում լինել[25]։ Անորոշության և առաջնորդության պակասի պայմաններում հավանականորեն անարդյունավետ գործընթացներում չներգրավվելը կարող է դրդված լինել դրական ինքնագնահատականի պահպանմամբ[26]։ Ուշադրությունից, սակայն, հարկ է դուրս չթողնել այն, որ հետպատերազմական քաղաքացիական «ընդարմացումը», «արգելակվածությունը» նաև հավաքական տրավմայի հետևանք է, որը մենք նախնականորեն անվանում ենք «քաղաքացիական տրավմա», և որն ավելի հանգամանորեն վերլուծելու ենք հետազոտական նախագծի քանակական ուսումնասիրության մեջ։

Ինչևէ, խմբային քննարկումներում ուրվագծվել և հետագա վերլուծության է արժանի նաև մասնակցել-չմասնակցել երկընտրանքի միջև ընկած «միջնաշերտը», որտեղ մարդիկ տեսնում են սեփական ազդեցության իրատեսական մակարդակը։ Այն արտահայտվում է համայնքային զարգացման և բարեկարգման առօրեական մասնակցությունների, սեփական գործը իր տեղում լավ անելու հանձնառությունների ձևով։ Այս տեսակետից քաղաքացիական ներգրավման հավաքական, վիճարկող (contentious) ձևերի նահանջը ավելի տեղին է մեկնաբանել որպես ոչ թե քաղաքացու սուբյեկտայնության կորուստ, այլ դրա փոխակերպում մասնակցության ամենօրյա, շոշափելի միկրո ձևերի, որոնց միջոցով մարդիկ փորձում են պահպանել սեփական սուբյեկտայնությունն ու քաղաքացի լինելու զգացումը։

СОНА МАНУСЯН, АНИ ПОГОСЯН, АНИ ГАСПАРЯН, НАРИНЕ ХАЧАТРЯН – *Почему (не) вовлекаться: воспринимаемые границы гражданского влияния и барьеры участия в Армении.*– Цель статьи - обсудить с социально-психологической точки зрения воспринимаемые молодёжью барьеры гражданского участия и пределы влияния на происходящие в стране процессы в постреволюционной и послевоенной Армении. Как теория, так и социальная практика свидетельствуют о том, что субъективно оцениваемые возможности участия в изменениях и влияния на социальную реальность имеют практические последствия для фактического (не)участия, которое, в свою очередь, конструирует эту реальность. В условиях неопределенности и снижения уровня гражданского участия особую значимость приобретает изучение воспринимаемых барьеров и ограничений с целью выявления и поощрения осмысленных форм коллективной активности (agency) и гражданского участия. Анализ основан на фокус-групповых интервью, проведенных в 2024 году в Ереване и четырех регионах Армении. В результате анализа выявляются факторы структурного (надындивидуального), группового-общинного и индивидуального уровней, посредством которых участники интерпретируют собственное (не)участие.

---

[25] Տե՛ս **Էմիրբայեր, Մ., Միշե, Ա.** (2024). /**Archer, M. S.** (2013):

[26] Տե՛ս **Shultziner, D**. (2025), Identity, Collective Action and Inaction: The Role of Self-Esteem and Psychological Benefits. J Theory Soc Behav, 55: e12440. DOI:10.1111/jtsb.12440

Эти интерпретации отражают сложность и противоречивость социально-политической реальности для личности, которая, пытаясь её осмыслить, нередко выбирает неучастие. Как участие, так и неучастие интерпретируется нами как проявления субъектности и агентности личности, не ограничиваясь статичными и противопоставляющими друг другу представлениями о гражданской активности и пассивности.

Ключевые слова: *гражданское участие, (не)вовлеченность, воспринимаемые границы/ограничения, агентность, коллективная эффективность*

SONA MANUSYAN, ANI POGHOSYAN, ANI GASPARYAN, NARINE KHACHATRYAN – *Why (Not) Engage: Perceived Limits of Civic Agency and Barriers to Participation in Armenia.*– The aim of the article is to discuss, from a socio-psychological perspective, the perceived limits of influencing developments in the country and the barriers to civic engagement among youth in post-revolutionary and post-war Armenia. Both theory and social practice suggest that perceived opportunities of participating in social change and influencing social reality have practical implications for actual (non)participation, which, in turn, feeds back to the construction of that reality. In light of the decline in civic participation within the complex conditions of post-war uncertainty, studying perceived barriers and limits to engagement is key to identifying and fostering meaningful forms of collective agency and civic participation. The analysis is based on focus group interviews conducted in Yerevan and four regions of Armenia in 2024. The findings reveal structural (supra-individual), group (community)-level, and individual-level factors through which participants interpret their own (non)engagement.

These interpretations reflect the complex and contradictory nature of socio-political realities for an individual, who, in an attempt to make sense of them, often chooses non-engagement. We interpret both civic engagement and disengagement as manifestations of human subjectivity and agency, moving beyond static understandings that oppose civic activity (participation) to passivity (apathy).

Key words: *civic participation, (dis)engagement, perceived limits/barriers, agency, collective efficacy*

Գրականության ցանկ / References

Էմիրբայեր, Մ., Միշե, Ա. (2024). Ի՞նչ է գործականությունը: Ս. Մանուսյան (կազմ. և խմբ.), *Ամիատոր և հանրայինը. տեքստեր փոխհարաբերության մասին*: «Սոցիոսկոպ» ՀԿ: էջ 181–229:

Մանուսյան, Ա., Խալաթյան, Մ., Մարտիրոսյան, Ս. (2025, օգոստոսի 13). *Ի՞նչ անել, երբ հին ակտիվիզմը չի աշխատում. ռադիկալացնել ժողովրդավարությունը:* «Սոցիոսկոպ» ՀԿ: https://socioscope.am/archives/4591 (դիտվել է՝ 22.05.2026)

CRRC Հայաստան. (2024). *Բարոմետր 2024. Հասարակական կարծիքի ուսումնասիրություն.* Երևան: https://caucasusbarometer.org/am/cb2024am (հասանելի է 22.05.2026)

IRI (2026). Հանրային կարծիքի ուսումնասիրություն. Հայաստանի առկա բնակչություն. Երևան:https://www.iri.org/resources/public-opinion-survey-residents-of-armenia-february-2026/ (դիտվել է՝ 22.05.2026)

Archer, M. S. (2013). The Ontological Status of Subjectivity: The Missing Link Between Structure and Agency, in *Contributions to social ontology*, pp. 17–31. Abingdon: Routledge. DOI:10.4324/9780203083107-4

Baiocchi, G., Bennett, E. A., Cordner, A., Klein, P., & Savell, S. (2015). *Civic imagination: Making a difference in American political life.* Routledge.

Bandura, A. (2000). *Exercise of human agency through collective efficacy. Current Directions in Psychological Science, 9*(3), pp. 75–78. DOI:10.1111/1467-8721.00064

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), pp. 77–101. DOI:10.1191/1478088706qp063oa

Davis, D.W. and Silver, B.D. (2004). Civil Liberties vs. Security: Public Opinion in the Context of the Terrorist Attacks on America. *American Journal of Political Science,* 48, pp. 28-46. DOI:10.1111/j.0092-5853.2004.00054.x

Fritsche, I., Jonas, & E. & Kessler, T. (2011), Collective Reactions to Threat: Implications for Intergroup Conflict and for Solving Societal Crises. *Social Issues and Policy Review, 5,* pp. 101-136. DOI:10.1111/j.1751-2409.2011.01027.x

Fritsche, I., Jonas, E., & Kessler, T. (2011). Collective reactions to threat: Implications for intergroup conflict and for solving societal crises. Social issues and policy review, 5(1), pp. 101-136.

Hayes, A. F., Glynn, C. J., & Shanahan, J. (2005). Willingness to Self-Censor: A Construct and Measurement Tool for Public Opinion Research. *International Journal of Public Opinion Research*, *17*(3), pp. 298-323. DOI:10.1093/ijpor/edh073

Henig, D. & Knight, D.M. (2023), Polycrisis: Prompts for an emerging worldview. *Anthropology Today, 39: pp.* 3-6. DOI:10.1111/1467-8322.12793

Hogg, M. A. (2007). Uncertainty–Identity Theory. *Advances in Experimental Social Psychology, 39*, pp. 69–126. DOI:10.1016/S0065-2601(06)39002-8

Huddy, L., Feldman, S., & Weber, C. (2007). The political consequences of perceived threat and felt insecurity. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, *614*(1), pp. 131-153.

Huysmans, J. (2014). *Security unbound: Enacting democratic limits*. Routledge.

Jäger, F. (2023). Security vs. Civil Liberties: How Citizens Cope with Threat, Restriction, and Ideology. *Frontiers in Political Science*, *4.* DOI:10.3389/fpos.2022.1006711

Kende, A., Lukács, D., Rényi, D., & Lantos, N. A. (2023). Reactions to perceived threats and opportunities in a polarized society: Collective action among progressive movements in Poland. *Current Psychology.* DOI:10.1007/s12144-023-04926-1

Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How Democracies Die*. Crown.

Manusyan, S., Grigoryan, A., Ayanian, A. H., Khachatryan, N., Poghosyan, A., Grigoryan, T. Paremuzyan, N. (2025, June 23). Civic (In)Action, Agency and Identity amid Uncertainty: A Social-Psychological Lens on Post-revolutionary and (Post-)War Armenia DOI:10.17605/OSF.IO/AWP8H

Norris, P. (2011). *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge University Press.

Polletta, F. (2006). *It was like a fever*: *Storytelling in Protest and Politics.* University of Chicago Press.

Santora, M. (2025, July 22). Wartime Protests in Ukraine Target Zelensky for the First Time. *The New York Times* https://www.nytimes.com/2025/07/22/world/europe/zelensky-protests-corruption.html (դիտվել է 22.05.2026)

Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture, 2(1)*. DOI:10.9707/2307-0919.1116

Shultziner, D. (2025), Identity, Collective Action and Inaction: The Role of Self-Esteem and Psychological Benefits. J Theory Soc Behav, 55: e12440. DOI:10.1111/jtsb.12440

Stepanenko, V. (2022). Ukrainian Society Under War: An Insider's Sociological Notes. *Przegląd socjologiczny*, *71*(3), pp: 11-26. DOI:10.26485/PS/2022/71.3/1

Tilly, C., & Tarrow, S. (2015). *Contentious Politics* (2nd ed.). Oxford University Press.

Van Bezouw, M. J., Závecz, G., Penna, C., Rijken, A. J., Klandermans, P. G., & Uluğ, Ö. M. (2019). Social Psychological Explanations of Political Inaction: Citizens' Perspectives in Brazil, Hungary, and the Netherlands. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, *19*(1), pp. 381-406. DOI:10.1111/asap.12189

van Zomeren, M., Postmes, T., & Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action. A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin, 134*(4), pp. 504–535. DOI:10.1037/0033-2909.134.4.504

Zhang, S. (2013). Intergroup threat and collective action intention: Dual-pathway model of mass incidents. *Acta Psychologica Sinica.* DOI:10.3724/SP.J.1041.2013.01410